

УДК 316.752:37.014.25:378.4
DOI 10.31392/NPU-VOU.2021.3(82).05

ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ У ВИЩІЙ ОСВІТІ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ *

Мар'я НЕСТЕРОВА

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри менеджменту
та інноваційних технологій соціокультурної
діяльності НПУ імені М. П. Драгоманова

Андрій ЗАМОЖСЬКИЙ

здобувач кафедри менеджменту
та інноваційних технологій соціокультурної
діяльності НПУ імені М. П. Драгоманова

© Нестерова М., Заможський А., 2021

Ключові слова: освіта, соціальна згуртованість, сталий розвиток, університетська спільнота, цінності.

Стаття демонструє один з етапів дослідження соціальної згуртованості, яке проводиться в НПУ імені М. П. Драгоманова з 2016 року. Продемонстрована важлива роль не тільки соціальної згуртованості, а й наукових досліджень цього феномену як у рамках впровадження національних науково-дослідних проєктів, так і міжнародних проєктів за підтримки програми Європейської Комісії Еразмус+ напрямку Жана Монне. Показано зв'язок між розвитком університетської спільноти та євроінте-

граційним вектором сталого розвитку вищої освіти України. Окреслено методологію практичних напрямів розвитку соціальної згуртованості для сталого розвитку вищої освіти України. В статті показані практики соціальної згуртованості у вищій освіті, зокрема результати роботи представників університетських спільнот під час проведення літньої школи в рамках імплементації проєкту Жана Монне EVDISD в НПУ імені М. П. Драгоманова.

Вступ. Ця публікація є продовженням наукових розробок проблематики соціальної згуртованості, що тривають з 2016 року в НПУ ім. М.П. Драгоманова. Інтерес дослідників до теми соціальної згуртованості, зокрема в освіті, став зростати ще в процесі дослідження когнітивних технологій колективом лабораторії соціальних вимірів когнітивістики, що була відкрита під

* Публікація підготовлена за підтримки Європейської Комісії, але публікація відображає позицію лише авторів і Комісія не може відповідати за будь-яке використання інформації, яка в ній міститься. The European Commission's support for the production publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

керівництвом професора М. Нестерова в Науково-дослідному центрі когнітивістики НПУ ім. М. П. Драгоманова, який очолює ректор університету академік В. Андрущенко. Важливість та актуальність цієї проблематики підтвердилась під час виконання науково-дослідної теми «Концептуалізація когнітивних технологій в освіті» (науковий керівник теми – академік В. Андрущенко, відповідальний виконавець – професор М. Нестерова). Діджиталізація, «онлайн дрейф» сучасної освіти актуалізували проблематику згуртування в освітніх спільнотах ще до пандемії. У звичайному освітньому середовищі це також відповідає соціальному запиту. З 2016 р. триває проєкт за підтримки МОН України «Розвиток соціальної згуртованості суб'єктів освітнього процесу», у який ввійшло за умовами конкурсного відбору більш ніж 160 шкіл з усіх регіонів України (перевага віддавалась так званим «опорним школам», «школам, орієнтованим на громаду»). На практичних просвітницьких заходах відчувалась нагальна потреба всіх освітян, передусім представників вищої освіти, розібратися з цим феноменом, подолати розбрат та відчуженість, сприяти розвитку соціальної згуртованості в різних сферах та проявах. Це також було підтверджено результатами проєкту, який щойно успішно завершився в НПУ ім. М. П. Драгоманова – Модуль Жана Монне «Розвиток соціальної згуртованості в освіті та врядуванні: Європейські студії» (SCEGES) 587057-EPP-1-2017-1-UA-EPPJMO-MODULE (академічний куратор проєкту професор М. Нестерова), в ході якого також було проведено практичні заходи, спрямовані на дослідження і розвиток соціальної згуртованості, зокрема і в освітньому середовищі. Практичний досвід, який був отриманий у цих проєктах, а також створені міжнародні та національні наукові партнерства призвели до того, що наразі тема соціальної згуртованості розробляється більш концептуально в НПУ ім. М.П. Драгоманова – з 2020 року виконується науково-дослідна

тема «Стратегії розвитку соціальної згуртованості українського суспільства: соціокультурний та освітній виміри» (також під керівництвом ректора академіка В. Андрущенко, відповідальним виконавцем є професор М. Нестерова).

Розвиток соціальної згуртованості є одним із найважливіших соціальних запитів суспільства, який логічно «здрейфував» до освітнього простору. Але дослідження та розвиток соціальної згуртованості не тільки в освітньому, а й соціальному середовищі є завданням нетривіальним, яке потребує ґрунтовного аналізу та конкретних дій. Можна погодитись з багатьма дослідниками, що потрібно розглядати чинники «за» і «проти» у вивченні такого складного, актуального феномену. В науковому дослідженні дуже часто важливіше – не тільки і не стільки знайти фактори підтримки, а (що іноді складніше, але стратегічно доцільніше) виявити сили супротиву. Отже, потрібно дослідити не тільки позитивні, а й негативні фактори впливу на механізми розвитку соціальної згуртованості не тільки соціальних, а й освітніх спільнот. Якщо ми розглядаємо фокус соціально-трудових відносин, то є певні передумови як становлення і розвитку соціальної згуртованості, так і перешкоджання її розвитку. Для наших досліджень важливі тенденції, які можуть бути дотичними до завдань вищої освіти – не тільки загальне зростання матеріального добробуту, незважаючи на соціально-економічні кризи, а й нова якість робочої сили, яка потребує та вимагає більш «соціалізованого» ставлення до свого буття, а також розвиток інститутів громадянського суспільства. Ці тенденції, а також посилення ролі міжнародно-правових норм у царині соціально-трудових відносин продукують більш цивілізовані суспільні відносини [2].

Зрозуміло, що в результаті дії означених вище чинників в усіх суспільствах, не виключаючи й ті, що прийнято називати громадянськими, тією чи іншою мірою існує як соціальна згуртованість його членів, так і соціальна відчуженість. На жаль, навіть

у тих суспільствах, що прийнято називати громадянськими, розвиненими суспільствами, співвідношення стану «злагода»-«розбіжність» усе частіше складається на користь другого. «Це дає підстави багатьом дослідникам, політичним лідерам вважати, що соціальна згуртованість знаходиться під загрозою. У будь-якому випадку є всі підстави стверджувати, що до основних суперечностей, що їх соціум повсякденно спостерігає у різних частинах Земної кулі, маємо віднести суперечності між зниженням соціальної згуртованості під впливом цілого ряду чинників, на які наголошувалося вище, та потребою забезпечення стійкості розвитку економіки і суспільства, а отже, й необхідністю нового рівня та якості соціальної згуртованості» [2].

Вплив соціальної згуртованості на сталий розвиток, аналіз чинників «за» і «проти» її розвитку, соціально-трудові відносини є предметом досліджень у сфері глобальної економіки [1]. Одним із найбільш впливових чинників, які дестабілізують соціально-трудова сферу та діють «проти» соціальної згуртованості, є економічна нерівність, порушення соціальної справедливості, яке демонструє інтенсивне зростання нерівності в розподілі доходів. Цей економічний фактор у сфері соціально-трудо-вих відносин в явному вигляді впливає на рівень соціальної згуртованості в суспільстві, але, незважаючи на те, що він в явному вигляді не впливає на згуртованість освітніх спільнот, він також впливає на соціально-психологічний клімат в освітньому середовищі, сприяє відчуженню та роздратуванню, яке опосередковано «повертається» у суспільство за принципами динамічної рівноваги відкритих систем та зворотного зв'язку.

Постановка проблеми дослідження. Усвідомлення та досягнення цілей сталого розвитку ООН, що від нас вимагає європейський вектор розвитку України, загальне розуміння необхідності згуртування українського суспільства ставлять актуальні та складні завдання для вищої освіти.

Система вищої освіти може виступати осередком позитивних змін, чинником сталого розвитку, але за умов пошуку та дотримання спільних цінностей та сенсів, реалізації практик соціальної згуртованості в освітньому середовищі, зокрема, в університетських спільнотах.

Методологія дослідження. Дослідження соціальної згуртованості та сталого розвитку освітніх спільнот почалися ще в процесі виконання науково-дослідної теми «Концептуальні засади когнітивних технологій в освіті». Саме тоді було впроваджено емпіричні методи дослідження когнітивних технологій – це були фасилітаційні сесії, тренінгові модулі (за методичними вказівками Програми «Активні Громадяни» Британської Ради в Україні). Досвід участі НПУ ім. М.П. Драгоманова як партнера цієї програми дав значний поштовх в напрямку розвитку практичної методології розвитку соціальної згуртованості, а також інших важливих ціннісно-орієнтованих компетенцій. Методологію дослідження також посилив досвід практичної роботи з громадами, яку проводила професор М. Нестерова – координатор Модуля Жана Монне «Розвиток соціальної згуртованості в освіті та врядуванні: Європейські студії» (SCEGES) під час упровадження Модуля. Тренінгові та фасилітаційні сесії проводились у співпраці з проектом USAID з реформ децентралізації DOBRE для громад та консультантів у роботі з громадами Миколаївської області. Загалом цей досвід було узагальнено та закріплено в методологічному посібнику з розвитку спільнот, який є одним із запланованих здобутків Модуля Жана Монне SCEGES. Методологічні здобутки також впроваджувались в процесі імплементації в НПУ ім. М.П. Драгоманова Проекту Жана Монне «Європейські цінності різноманіття та інклюзії для сталого розвитку» (EVDISD) 620545-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-PROJECT у сфері дослідження цінностей ЄС та способу їх упровадження в українську освітню систему (насамперед у сфері вищої освіти) для

сталого розвитку. Методологія аналізу соціокультурних аспектів соціальної згуртованості, яким чином культура може виступати як керуючий параметр згуртування та, відповідно, соціального розвитку суспільства, розкривається та досліджується в іншому проєкті напряму Жана Монне – Кафедрі Жана Монне «Соціальні та культурні аспекти Європейських студій» (SCAES) – 620635-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-CHAIR (професор Кафедри Жана Монне – М. Нестерова), що впроваджується в НПУ ім. М.П. Драгоманова у 2020–2023 рр.

Методологія дослідження практик соціальної згуртованості в освіті розробляється під час самих заходів згуртування, до яких можна віднести поширювальні заходи – міжнародні дослідницькі семінари, круглі столи, секції на конференціях, що є ознакою та завданням ефективного впровадження проєктів напряму Жана Монне. Багато подібних заходів, що можуть розглядатись як по-справжньому методологічні, було реалізовано за участі та підтримки спільноти Жана Монне в Україні: українських професорів кафедр Жана Монне, координаторів Модулів та Проєктів, Асоціацій, керівників Центрів Досконалості Жана Монне, членів Української асоціації професорів та дослідників європейської інтеграції (APREI), Асоціації дослідників цінностей ЄС в освіті (AREVE), Української Асоціації дослідників освіти (УАДО) та ін.

Результати дослідження. Дослідження розвитку соціальної згуртованості в освітніх спільнотах для сталого розвитку вищої освіти в Україні базується на серії практичних досліджень у різних університетських спільнотах. На основі спільного концептуального підходу авторських методик було створено відповідні опитувальники, проведені опитування студентів та викладачів, визначені основні фактори впливу на розвиток соціальної згуртованості освітніх спільнот [2; 3]. Це були перші кроки, які також стали фундаментом

для подальших досліджень у сфері поширення цінностей в освітньому середовищі, дослідження рівня соціальної згуртованості університетських спільнот, які були проведені як до карантину, так і в ході карантину через пандемію. У систематизованих опитуваннях за авторською методикою адаптації Моделі соціальної згуртованості брали участь студенти та викладачі НПУ ім. М.П. Драгоманова. Загалом активність залучення до опитування дала значну кількість учасників і показала достатньо високий рівень згуртованості університетської спільноти [3]. Але саме це дослідження вивело на ціннісні орієнтири, чинники соціальної згуртованості. Було визначено довіру як ключову засаду соціальної згуртованості та базову цінність освітнього середовища. Тому було проведено більш глибоке дослідження рівня довіри в університетській спільноті [4]. Визначення складових довіри, як ставлення до «іншого», актуалізувало подальші розробки ціннісних складових в освітньому середовищі та визначило орієнтир на пошук спільних цінностей та сенсів.

Практикою не тільки дослідження, а й розвитку соціальної згуртованості освітніх спільнот стало проведення фасилітаційної сесії «Пошук спільних цінностей та смислів для сталого розвитку спільнот» в рамках Міжнародної літньої школи «Принципи та цінності ЄС: різноманіття та інклюзія в освіті для сталого розвитку». Літня школа відбулася 5–9 липня 2021 року на базі Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького для здобувачів вищої освіти, молодих вчених, аспірантів, докторантів, дослідників та викладачів, представників громадянського суспільства. Літня школа проходила в рамках імплементації Проєкту ЄС Еразмус+ «Європейські цінності різноманіття та інклюзії для сталого розвитку» (EVDISD) у співпраці з Кафедрою Жана Монне «Соціальні та культурні аспекти Європейських студій» (SCAES), Кафедрою Жана Монне Jean

Monnet Chair «EU Climate Leadership» та за підтримки Національного Еразмус+ офісу в Україні.

Всі п'ять днів Літньої школи були наповнені різноманітними науково-практичними активностями, які були спрямовані на дослідження теми згуртованості, різноманіття та інклюзії для сталого розвитку освіти, практики розвитку освітніх спільнот. Зокрема, важливою темою стало дослідження цінностей, як стрижнів, майстер-класи «Формування ціннісних уявлень студентів на основі когнітивного та герменевтичного підходів» (ведучий С. Гуров – доцент, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького) та «Діалог як ціннісно-смісловий конструкт зростання від «Я» до «Ми» (О. Троїцька – професор, регіональний координатор проекту Жана Монне EVDISD; В. Чорна – доцент, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького), воркшоп «Вища школа в ракурсі інтеграції до європейського науково-освітнього простору: побудова інклюзивного, інноваційного, соціально згуртованого суспільства» (професор Д. Супрун, НПУ ім. М. П. Драгоманова); семінар-практикум «Я та Інші: психологічна готовність до “інклюзивної” взаємодії». Готовність суспільства до реалізації ідей інклюзії була проаналізована доцентом Г. Афузовою (НПУ ім. М.П. Драгоманова), соціальна відповідальність та цінності спільного буття у сфері екології та кліматичної освіти була представлена доцентом О. Мельник (Сумський національний аграрний університет). Літня школа дозволила учасникам поділитися міжнародним досвідом, кращими освітніми практиками. Важливі теми, які були презентовані європейськими партнерами проекту – професором Д. Спубер (Університет Генуї, Італія) та професором М. Бласковою (Університет Жиліна, Словачина), також стосувались цінностей, соціальної згуртованості та соціальної інклюзії, сталого розвитку вищої освіти та суспільства.

У п'ятий, завершальний день літньої школи фасилітаційна сесія «Пошук спільних цінностей та смислів для сталого розвитку спільнот» (професор М. Нестерова, здобувач А. Заможський) була направлена насамперед на практику розвитку університетських спільнот. Але варто зазначити, що застосування цієї методології не потрібно обмежувати виключно освітніми спільнотами, можливе її застосування в інших соціальних системах. Як можна побачити із задекларованої теми сесії, основою є пошук спільних цінностей та сенсів. Після презентації та обговорення важливості теми соціальної згуртованості та ціннісної орієнтації освіти для сталого розвитку було проведено практичне завдання. Не випадково обрані метафора та назва цього завдання – «Вітрильник», що дозволяє підключити потужні когнітивні механізми креативності та стратегічного мислення учасників. Метафоричний образ вітрильника закликає до динамічних асоціацій розвитку, згуртування та ефективної спільної дії. Практично робота учасників проводилась за трьома напрямками:

- «Що рухає нас уперед», де учасники обговорювали напрямки розвитку, спільні сенси та сили, що сприяють розвитку спільнот, зокрема університетської спільноти, та вищої освіти в цілому;

- «Що тримає нас на плаву», де учасники обговорювали ті процеси, які дають можливість існування спільноти як такої;

- «Що тягне нас униз», де учасники обговорювали проблеми, перепони та загрози, які заважають або загрожують розвитку університетів, вищої освіти взагалі.

У фасилітаційній сесії взяло участь більш ніж 40 учасників в аудиторії офлайн (переважно представників МДПУ ім. Богдана Хмельницького та НПУ ім. М. П. Драгоманова) та більш ніж 120 учасників онлайн з більш ніж 15 університетів та інших навчальних закладів. Роботу в аудиторії проводили за допомогою робочих груп, які презентували свої наробики на фліпчартах з трансляцією онлайн. Ро-

бота онлайн учасників проводилася за допомогою онлайн інструменту «jamboard» (<https://jamboard.google.com>), а також модерувалась професором М. Деліні (НУ-БіП) у форматі вільного доступу та структурованого обговорення.

Узагальнені результати напрацювань щодо чинників розвитку соціальної згуртованості та, відповідно, результати пошуку спільних сенсів можуть бути подані наступним чином:

- «Що тягне нас уперед» – створення нового знання; інноваційний розвиток; міжнародна колаборація; економічна привабливість; загроза тотальної економічної катастрофи; орієнтація на вирішення проблем людства; діалог поколінь; прагнення до європейського рівня розвитку; надія на зміни на краще; потреба саморозвитку та реалізації; місія передачі знання майбутнім поколінням.

- «Що тримає нас на плаву» – ентузіазм; позитивний міжнародний досвід; запити суспільства; кадровий потенціал; фундаментальні знання; соціальна відповідальність; відданість професії; наукова спадщина; родинні зв'язки; традиції; колектив (соціально згуртованість колективу).

- «Що тягне нас вниз» – відсутність/недостатність підтримки держави; абсолютізація академізму; архаїчний менеджмент; не орієнтованість на ринок праці; суперечності між цілями освіти та інституційними цілями; відмінності в поглядах; професійне вигорання; застаріла матеріально технічна база; рівень заробітної плати в освіті; конформізм (як не бажання виходити із зони комфорту); розрив між теорією та впровадженням у практику; надмірна бюрократизація.

Звісно, різноманіття думок було значно більше, але за когнітивними практиками фасилітації (прийняття спільних рішень) представлені результати були належним чином отримані та оброблені, що дозволяє їх вважати найбільш характерними для аудиторії, яка брала участь у фасилітаційній сесії.

Окрім отримання раціональних результатів усвідомлення, раціоналізації та візуалізації спільних сенсів, важливим емоційним результатом фасилітаційної сесії стало потужне відчуття єдності, цінності відкритого спілкування, що практично вплинуло на підвищення рівня довіри між учасниками та загальний розвиток соціальної згуртованості освітньої спільноти.

Висновки. Практика впровадження міжнародних та державних науково-дослідних проєктів в НПУ ім. М.П. Драгоманова, яка включає в себе достатньо масштабні освітні заходи, дає підстави стверджувати, що процеси дослідження та, головне, практичного розвитку соціальної згуртованості проходять успішно. Для значної кількості освітніх спільнот подальші дослідження та розвиток соціальної згуртованості нерозривно пов'язані з цінностями, входженням у спільний європейський освітній і в перспективі соціальний простір.

Сталий розвиток освіти, зокрема, вищої освіти, в Україні повинен мати певні «керуючі параметри» згідно з синергетичним підходом та теорією складних систем. Розглядаючи освітнє середовище, освіту як складну соціальну систему, ми повинні вибрати ці керуючі параметри на макро- та мікрорівнях. Якщо розглядати не суто соціальне, а освітнє середовище, то на мікрорівні це можуть бути особистісні цінності, які є фактично рушієм сталого розвитку (у даному разі індивідуального) освітян. А на макрорівні це можуть бути соціально-трудова, соціально-психологічна та економічні чинники згуртування в освітніх спільнотах, які дозволяють еволюціонувати освіті як складній соціальній системі. Але для будь-якого рівня ці чинники згуртування повинні базуватися на основі розуміння спільних цінностей та цілей, упровадження спільних світоглядних принципів. Необхідно зазначити, що подібний підхід може бути ефективним для дослідження соціальної згуртованості не тільки в освітньому, а й соціальному про-

сторі. Подолання сучасних соціальних викликів та загроз, зокрема, наслідків пандемії в освітньому та соціальному просторі, можливе тільки з дотриманням ціннісних

орієнтирів, які можуть втримати вектор сталого розвитку в умовах невизначеності, психологічної, соціальної та політичної нестабільності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глобальна економіка XXI століття: людський вимір: монографія / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, А. М. Колот [та ін.]; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненко та д-ра екон. наук, проф. А. М. Поручника. Київ: КНЕУ, 2008. 420 с.

2. **Колот А. М.** Соціальна згуртованість як доктрина забезпечення стійкого розвитку суспільства в умовах глобальних викликів. Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України, [S. I.], n. 14, p. 76–84, Sep. 2017. URL: <http://rarrpsu.wunu.edu.ua/index.php/rarrpsu/article/view/16>.

REFERENCES

1. Hlobalna ekonomika XXI stolittia: liudskiy vymir: monohrafiia [Global economy of XXI age: human dimension: monograph] / D.H. Luk'yanenko, A.M. Poruchnyk, A.M. Kolot [ta in.]; za zah. red. d-ra ekon. nauk, prof. D.H. Luk'yanenko ta d-ra ekon. nauk, prof. A.M Poruchnyka. (2008). Kyiv, 420 p. (in Ukrainian)

2. **Kolot, A. M.** (2017) Sotsialna zghurtovanist yak doktryna zabezpechennia stiikoho rozvytku suspilstva v umovakh hlobalnykh vyklykiv. Rehionalni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy [Social cohesion as doctrine of support of sustainable development of society in the conditions of global challenges], [S. I.], n. 14, pp. 76–84, sep. URL: <http://rarrpsu.wunu.edu.ua/index.php/rarrpsu/article/view/16> (in Ukrainian)

3. **Nesterova, M., & Dielini, M., & Zamozhskiy, A.** (2019) Social Cohesion in Education: Cognitive Research in the university community. International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education (IJCRSEE), 7 (2), 19–27, DOI 10.5937/IJCRSEE1902019N.

4. **Nesterova, M., & Dielini, M., & Shynkaruk, L., & Yatsenko, O.** (2020) Trust as a Cognitive Base of Social Cohesion in the University Community. International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education (IJCRSEE), (8), 15–23, DOI10.5937/IJCRSEE2001015N